

XIII. YÜZYILDA ANADOLU'DA TÜRKMEN DİRENİŞİ: DENİZLİ VE ÇEVRESİNDEKİ İSYANLAR

Galip BİNGÖL¹ Ömer ASLAN²

ÖZ

Bu çalışma, XIII. yüzyılda Anadolu'daki Türkmen nüfusunun sosyal, kültürel ve siyasal yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle Selçuklu Devleti'nin zayıflamaya başladığı ve İlhanlıların bölgeye müdahale ettiği dönemde, Anadolu'daki Türkmen topluluklarının karşılaştığı zorlukları ve bu dönemdeki isyan hareketlerini ele almaktadır. Türkmenler, özellikle Selçuklu ve İlhanlı yönetimlerinin baskıları altında, kendilerini ifade edebileceği, topraklarını koruyabileceği yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda, çalışmanın odak noktası Denizli ve çevresindeki Türkmen beyliklerinin, bu siyasal baskılara karşı verdikleri direnişlerdir. Denizli'deki Türkmen isyanları, dönemin siyasî yapısını anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, Türkmenlerin sosyal yapıları, kültürel kimlikleri ve yönetsel örgütlenmeleri üzerine yapılan tartışmalar, bölgedeki yerel yönetimlerin işleyişini ve halkın günlük yaşamını daha iyi kavrayabilmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, XIII. yüzyılda Anadolu'daki Türkmen nüfusunun varlık mücadelesini, siyasî ve kültürel anlamda ortaya koyarak, dönemin tarihsel sürecine ışık tutmayı hedeflemektedir. Böylece, Selçuklu ve İlhanlı yönetimlerinin Anadolu'daki Türkmen toplulukları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza olanak tanıyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmenler, Denizli, Moğollar, İsyanlar.

TURKMEN RESISTANCE IN ANATOLIA IN THE 13TH CENTURY: REVOLTS IN DENİZLİ AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

This study aims to examine the social, cultural, and political structure of the Turkmen population in Anatolia during the 13th century. It focuses particularly on the period when the Seljuk State began to weaken and the Ilkhanids intervened in the region, addressing the challenges faced by Turkmen communities and the uprisings that took place during this time. Under the pressures of the Seljuk and Ilkhanid administrations, the Turkmens were forced to develop new strategies to express themselves and protect their lands. In this context, the study centers on the resistance movements of the Turkmen principalities in Denizli and its surroundings against these political pressures. The Turkmen revolts in Denizli serve as a significant example for understanding the political structure of the period. Furthermore, discussions on the social structures, cultural identities, and administrative organizations of the Turkmens aim to provide a deeper understanding of the functioning of local governments in the region and the daily lives of the people. This study seeks to shed light on the historical process of the 13th-century Turkmen struggle for existence in Anatolia in political and cultural terms, thereby enabling a better understanding of the impact of Seljuk and Ilkhanid rule on Turkmen communities in the region.

Keywords: Seljuk Sultanate of Rum, Turkmens, Denizli, Mongols, Revolts.

¹ Dr. University of Toronto, Anne Tanenbaum Centre for Jewish Studies, bingolga.bingapl@utoronto.ca, ORCID: 0000-0002-3664-345X.

² Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, İnegöl Anadolu İmam Hatip Lisesi, omeraslan4234@gmail.com, ORCID: 0009-0001-4059-6772.

Giriş

XIII. yüzyılın başlarında Anadolu, sosyo-politik dönüşümlerin ve göç hareketlerinin yoğun yaşandığı bir coğrafya olarak dikkat çekmekteydi. Bu dönemde bölgenin en dinamik topluluklarından biri, göçebe yaşam biçimini benimseyen Türkmenlerdi. Malazgirt Meydan Muharebesi'nin ardından başlayan büyük göç dalgası, özellikle Anadolu'nun batı ve iç kesimlerine doğru yönelmiş, bu süreç Moğol istilasıyla birlikte daha da hız kazanmıştır. Moğolların Orta Asya ve İran coğrafyasında oluşturduğu tahribat neticesinde bölgeye sığınan yeni grupların da eklenmesiyle, Türkmen nüfusu önemli ölçüde artış göstermiştir. XIII. yüzyılın başlarında Anadolu'da Türkmen varlığının yoğunluğu hakkında verilen rakamlar, bu toplulukların geniş bir coğrafyaya yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu dönemde Ankara çevresinde, Kastamonu dolaylarında ve Denizli bölgesinde yarım milyondan fazla çadırdan oluşan büyük Türkmen gruplarının bulunduğu kaydedilmektedir (Sümer 1992: 9-10). Özellikle sınır bölgelerinde yoğunlaşan bu topluluklar, Denizli, Uşak ve Antalya çevresinde göçebe hayatlarını sürdürmekteydi. Bunun yanı sıra, Eskişehir'den Kütahya'ya kadar uzanan dağlık bölgelerde de büyük miktarda Türkmen grubunun yaşadığı bilinmektedir. Denizli'nin batısına doğru uzanan dağlar ise uzun yıllar boyunca göçebe Türkmenler tarafından yaylak olarak kullanılmış, bu nedenle bölge halk arasında "Türkmen Dağları" adıyla anılagelmıştır (Koca 1996: 480). Bu tablo, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Türkmenlerin yalnızca nüfus bakımından değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik ve siyasî anlamda da önemli bir aktör hâline geldiğini göstermektedir. Göçebe kültürü sürdüren bu topluluklar, yerleşik nüfusla kurdukları ilişkiler kadar, bölgede siyasî dengeleri etkileyen hareketlilikleriyle de dönemin tarihsel süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmişlerdir.

1. Moğol İstilas ve Anadolu'daki Türkmen Göçlerinin Sosyo-Politik Etkileri

Moğol istilasının meydana getirdiği büyük göç dalgası, Anadolu'nun demografik yapısını önemli ölçüde etkilemiş ve özellikle göçebe Türkmen topluluklarının batıya doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu süreçte Anadolu'ya sığınan Türkmenlerin önemli bir bölümü, stratejik konumları ve verimli topraklarıyla dikkat çeken Lâdik (Denizli), Dalaman ve Honaz çevresine yerleşmiştir. Bölge, Bizans ve Türkler arasında uzun yıllar süren mücadelenin merkezlerinden biri hâline gelmiş, XI. yüzyılın sonlarında kısa süreliğine Türk hâkimiyetine girdikten sonra, 1097 yılında yeniden Bizans'ın denetimine geçmiştir. XII. yüzyıl boyunca Bizans ve Türkler arasında sık sık el değiştiren bölge, nihayet 1206 yılında kalıcı olarak Türklerin kontrolüne girmiştir (Anna Komnena 1994: 339; Turan 1971: 281).

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasî otoritesini pekiştirdiği dönemde, Lâdik ve çevresi uzun süre Selçuklu idaresinde kalmış, bölgedeki Türkmen nüfusu giderek artmıştır. XIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Lâdik bölgesi Afyonkarahisar ve Honaz ile birlikte Selçuklu devlet adamlarından Fahru'd-dîn Ali'nin çocuklarına iktâ olarak tahsis edilmiştir. Bu dönemde Türkmen beyleri, Selçuklu merkezî otoritesiyle belirli bir uyum içinde hareket etmekle birlikte, zaman zaman bağımsız hareket etme eğilimi de göstermişlerdir. Nitekim 1261 yılında bölgeyi yöneten Mehmed Bey'in, Türkiye Selçuklu yönetimine karşı ayaklanarak İlhanlı hükümdarı Hülâgû'ya bağlılığını bildirmesi, Anadolu'daki siyasî dengelerin değişmeye başladığının göstergelerinden biridir. Bu gelişmeyle birlikte, ilerleyen süreçte bağımsız bir yönetim olarak varlığını sürdüreceği olan Denizli Beyliği'nin temelleri atılmıştır (Uzunçarşılı 2011: 55; Merçil 1985: 309).

2. Denizli Beyliği'nin Kuruluşu ve Mehmed Bey'in Rolü

Mehmed Bey, ilk dönemlerinde Türkiye Selçuklularına bağlı bir uç beyi olarak tanınmış ve bu bağlılık, onun Selçuklu yönetimine karşı gösterdiği sadakatle pekişmiştir. Konya'ya yaptığı sık ziyaretler, yalnızca fiziki bir hareketlilik değil, aynı zamanda sultana olan bağlılığını simgeleyen önemli birer işaretti. Mehmed Bey, bu süreçte Türkiye Selçuklu Devleti ile olan ilişkilerini düzenli ve istikrarlı bir şekilde sürdürmüş, beyliğinin meselelerine büyük bir titizlikle yaklaşarak vergi ödemelerini zamanında yerine getirmiştir. Bu tür davranışlar, onun devletle olan ilişkilerinin sağlam temellere dayandığının bir göstergesi olmuştur. (Turan 1971: 514).

Başlangıçta, diğer Türkmen beyleri gibi, Mehmed Bey de Selçuklu hanedanına bağlılıkla hareket etmiştir. Ancak zamanla, Türkmenlerin sadakatine karşı Selçuklu yönetiminden gördükleri sert ve dışlayıcı tutum, bu toplulukları Selçuklulardan uzaklaşmaya ve daha bağımsız hareket etmeye yönlendirmiştir. Mehmed Bey'in Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı tutumunun değişmesinde, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile kurduğu yakın ilişki önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişkinin bir sonucu olarak, Denizli bölgesine yerleştirilen Mehmed Bey, başlangıçta Selçuklu yönetimine sadık bir bey olarak faaliyet gösterse de siyasî dengelerin değişmesiyle birlikte bu bağlılık yerini muhalefete bırakmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı sergilediği bu muhalif tutum, bölgedeki gücünü ve otoritesini pekiştirmiştir. (Baykara 2007: 79).

Türkmenlerin Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı tavır almalarının temel nedenlerinden biri, 1257 yılında Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un aldığı dış desteğin bir sonucu olarak bölgeye yerleştirilen Bizans garnizonudur. Bu olay, özellikle Türkmenlerin nüfuz sahası olan Denizli ve çevresinde büyük bir tepkiye yol açtı. Selçuklu Sultanı'nın dış desteğiyle gerçekleştirilen bu hamle, başlangıçta Türkmenlerin yerleşik olduğu bölgelerde Bizans'ın askeri varlığını artırmayı amaçlasa da, Türkmenler için kabul edilemez bir durum haline aldı. Ancak, bölgedeki Türkmen nüfusunun gücü ve etkisi sayesinde, Bizans garnizonu uzun süreli bir varlık gösteremedi. Aslında, Bizans'a bırakılan bu topraklar zamanla yalnızca kâğıt üzerinde bir statü kazanmış ve gerçek anlamda kontrol altında tutulamamıştır. Türkmenler, Selçuklu yönetiminden bağımsız hareket etmeye başladıkları bu dönemde, şehri ve çevresindeki Bizans kuvvetlerini hızla bölgeden çıkarmayı başarmışlardır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 1259 yılında Denizli ve çevresi tekrar Türkmenlerin kontrolüne geçmiş, böylece bölgedeki Selçuklu otoritesinin zayıflaması daha belirgin hâle gelmiştir. Bu süreçte, Türkmenlerin başında "el-Ucî" yani Uç Beyi unvanıyla tanınan bir liderin bulunması, bu dönüşümün başat figürlerinden birini oluşturmuştur. (Cahen 2011: 261).

1259 yılından itibaren, Türkmenler, Denizli'yi tekrar ele geçirdikten sonra Rumların bir daha bu şehre girmesine izin vermemiş ve onları tamamen bölgeden uzaklaştırmışlardır. Bu süreç, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un bölgeyi Bizans'a bırakmayı öngören anlaşmasına rağmen gerçekleşmiştir. Sultan, kendisini güvence altına almak amacıyla böyle bir adım atmış olsa da, Türkmenler, Türk fetih geleneğine uygun olarak bölgeyi sahiplenmiş ve kılıç hakkı sayarak şehir ve çevresini ellerinde tutmuşlardır. Bu durum, bölgedeki Türkmen nüfusunun ve gücünün artmaya devam ettiğini ve yerel yönetim üzerinde büyük bir etkilerinin olduğunu göstermektedir. (Baykara 2007: 79-80).

Türkmenler, başta Mehmed Bey olmak üzere, kardeşi İlyas, damadı Ali ve yakın akrabalarından Salur ile Sevinç Beyler'in yönetimi altında bulunuyorlardı. (Ekici 2005: 91; Turan 1998: 303) Bu liderler arasında, "Salur" adı özellikle dikkat çekmektedir; çünkü bu isim, yalnızca bu Türkmen topluluğu içinde yer alan Oğuz boylarından birine ait olup, Salur boyunun bölgedeki etkinliğini

açıkça göstermektedir (Cahen 2011: 261; Ekici 2012: 38). Mehmed Bey'in hangi Türkmen boyuna mensup olduğu kesin olarak belirlenmiş olmasa da, dönemin kaynaklarında genellikle "Büyük Uç Emiri" olarak anılmakta olup, onun soyunun "Kayı" boyuna dayandığı düşünülmektedir. Bu durum, Mehmed Bey'in bölgedeki gücünün ve nüfuzunun daha geniş bir tarihsel bağlama oturduğunu ve Kayı boyunun Selçuklu tarihindeki önemini yansıttığını gösterir.

3. Türkmenlerin Türkiye Selçuklu Devleti'ne Karşı Bağımsızlık Mücadelesi ve İlhanlılar ile İlişkileri

Türkmenler, Denizli bölgesindeki hâkimiyetlerini pekiştirmek amacıyla, dönemin kaynaklarında ismi belirtilmeyen bir elçiyi Hûlâgû Han'a göndererek doğrudan ona bağlanma isteğini iletmışlerdir. Bu, Türkmenlerin merkezî Selçuklu yönetiminden giderek daha fazla bağımsızlaşma eğiliminde olduklarını ve İlhanlılar'a olan yakınlıklarını arttırmaya başladıklarını gösteren önemli bir gelişmedir. (Baykara 2007: 81). Bu girişimin temel sebebi, 1261 yılında Selçuklu tahtında yaşanan ani gelişmelerdi. IV. Rükneddîn Kılıçarslan, kardeşini saf dışı bırakarak Selçuklu yönetimini tek başına ele geçirdiğinde, bu durum Mehmed Bey ve taraftarlarının tepkisine yol açtı. Türkmenler, Selçuklu yönetimindeki bu değişikliği kabul etmeyerek, bağımsızlıklarını ve kendi çıkarlarını savunmaya başladılar. Bu sebeple, Selçuklu hükûmetine karşı bir tutum sergileyerek doğrudan Hûlâgû Han'a başvurular ve ona olan bağlılıklarını bildirdiler.

Hûlâgû Han'ın batıya doğru ilerleyişi, Denizli bölgesindeki Türkmenler arasında büyük bir heyecan uyandırmıştı. Bu süreçte, Türkmenler, kendilerini resmen tanıtmak ve bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştirmek amacıyla Hûlâgû'dan özel taleplerde bulundular. Her yıl haraç ödemeyi taahhüt ederek, Hûlâgû Han'dan bir sancak, yaşadıkları toprakların kendilerine resmen tevcih edilmesini sağlayan bir hanlık yarlığı ve bölgede oturacak, vergileri toplayacak bir şahne talep ettiler. Hûlâgû, Türkmenlerin bu taleplerine olumlu yanıt vererek, "Kulşar" isimli bir emiri şahne olarak atadı. Bu adım, Türkmenlerin fiilen kontrol ettikleri Denizli, Honaz ve Dalaman bölgelerinin yönetimini resmî hâle getirmiştir. Böylece, sadece bölgedeki fiili hâkimiyetleri değil, aynı zamanda bu bölgelerin İlhanlı yönetimince de tanınan resmi statüsü sağlanmış oldu. (El-Ömeri 2014: 156; Kaymaz 1970: 93; Kofoglu 2006: 52).

1261 yılı itibarıyla Türkmenler, Selçuklu yönetimine karşı açık bir şekilde aykırı hareketlerde bulunmaya başlamışlardı. Bu dönemde, Türkmenler, özellikle doğuya doğru ilerleyerek Antalya ile Konya arasındaki önemli kervan yolunu kesmeye kadar cesaretlendiler. Mehmed Bey, bu süreçte, Emir Muînuddîn Pervâne'nin daveti üzerine Kayseri'ye gitmek üzereyken bile, çevredeki Türkmen gruplarının saldırılara devam ettiğine şahit oluyordu. Bu durum, Mehmed Bey'in, İlhanlılar'a karşı gelişen genel direniş hareketine katılmayı düşündüğünü ve bunun bir işareti olduğunu düşündürmektedir. Türkmenlerin Selçuklu yönetimine karşı bu tavrı, o dönemde Selçuklu Devleti'nin zayıfladığını fark eden Hûlâgû Han tarafından hoş karşılanmamıştı. Han, Mehmed Bey'in, özellikle II. İzzeddîn Keykâvus'a duyduğu sadakati bilmekteydi ve bu durumu test etmek amacıyla 1262 yılında onu huzuruna davet etti. Ancak taraflar arasındaki güven sorunları nedeniyle bu görüşme gerçekleşmemiştir. Hûlâgû Han, bu durumu kendisine karşı bir isyan ve itaatsizlik olarak değerlendirmiştir. Bunun üzerine, Anadolu'daki Moğol kuvvetlerine ve ona bağlı Selçuklu Sultanı IV. Rükneddîn Kılıçarslan'a bir yarlık göndererek, Mehmed Bey ve yönetimindeki Türkmen gruplarına karşı harekete geçmelerini emretmiştir. İlhanlı ve Selçuklu ortak kuvvetleri, Hûlâgû'nun yönlendirmesiyle Türkmenlere karşı bir sefer düzenlemek üzere

yola çıkarken, Mehmed Bey'in akrabası ve aynı zamanda damadı olan Ali Bey, kayınpederine duyduğu kırgınlık ve öfke nedeniyle Selçuklu-Moğol ittifakına katılmaya karar vermiştir. Ali Bey'in bu ittifaka katılması, müttefik kuvvetler için büyük bir avantaj sağlamış ve özellikle Türkmenlerin yerleşim bölgelerinde gizli geçitleri ve yolları öğrenen Selçuklu-Moğol kuvvetleri, ani bir baskın düzenleyerek Türkmenler üzerine harekete geçmişlerdir. (Aksaray 2000: 53-71). Selçuklu-Moğol birleşik ordusu, 1262 yılında Türkmen kuvvetleriyle Dalaman Ovası'nda karşı karşıya geldi. Bu çatışmada, savaşın seyrini değiştiren en önemli etken, Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'in ihanetiydi. Ali Bey'in saf değiştirmesi, Türkmenler için büyük bir dezavantaj oluşturmuş ve savaşın sonucunu belirlemiştir. Türkmenler, bu ihanetin etkisiyle muharebeyi kaybederek geri çekilmek zorunda kaldılar. Yenilginin ardından, dağlara ve batıdaki Bizans topraklarına sığınan Türkmenler, Bizans sınırlarını aşarak bu bölgeyi yeni bir hareket alanı olarak benimsemişlerdir. (Cahen 2011: 261).

Mehmed Bey, savaşın hemen ardından Bozdağlar bölgesine sığınmıştı. Ancak kısa süre sonra, barış talebinde bulunmak amacıyla elçiler gönderdi. Müttefikleri, Türkmen beyinin bu isteğini yeminle kabul ettiler ve böylece taraflar arasında geçici bir çözüm sağlandı. Bunun ardından, Mehmed Bey ve ona bağlı diğer Türkmen beyleri saklandıkları yerlerden çıkarak teslim oldular ve Selçuklu Sultanı IV. Rükneddîn Kılıçarslan'ın huzuruna gönderildiler. (Aksarâyî 2000: 53). Sultan, Batı Anadolu'daki isyanı bastırdıktan sonra, Türkmen lideri Mehmed Bey'i de yanında götürerek Konya'ya doğru ilerlemeye başladı. Ancak, Uluborlu (Borgulu) kasabasına vardıklarında, Sultan Kılıçarslan daha önce verdiği yemini bozarak Mehmed Bey'i burada öldürttü. Bu hareket, Selçuklu yönetiminin merkezî otoritesinin, özellikle iç isyanları bastırma konusundaki kararlılığını simgeliyordu. Sultan, Mehmed Bey'in yerine, merkezî otoriteye sadakatiyle bilinen damadı Ali Bey'i, Uç Türkmenlerinin yeni lideri olarak atadı. Böylece, Bizans sınırlarına kadar uzanan uç bölgeler tamamen Selçuklu hâkimiyetine girmiş oldu. Bu olay, Selçuklu Devleti'nin toprak bütünlüğünü sağlama amacıyla gerçekleştirdiği sert müdahaleyi ve İlhanlılar'ın etkisinin de sınırlandırılmasını simgelemektedir. (Ersan 2010: 103-104; Tekindağ 1998: 19).

Mehmed Bey'in liderliğindeki isyanın bastırılmasının oldukça sert ve zorlu geçtiği anlaşılmaktadır. Türkmenlere yönelik uygulanan baskı ve zorlamalar, onların yarım asırdır korudukları sınırları aşmalarına ve Bizans aleyhine genişlemelerine yol açmıştır. Bu dönemde, İznik Rum Devleti'nin yeniden İstanbul merkezli Bizans İmparatorluğu'na dönüşmesi de dikkate alınması gereken önemli bir gelişmedir. Bu dönüşüm, Bizans'ın yeniden güç kazanmaya çalıştığının bir göstergesidir ve Türkmenlerin bölgedeki hareket alanlarını daraltmaya yönelik bir tehdit oluştuyordu. Türkmenlerin, bu gelişmelere karşı hem stratejik hem de coğrafi olarak kendi topraklarını savunma amacı güttükleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan, isyana katılmış olması muhtemel olan "Kayı" boyunun Menteşe bölgesine geçtiği ve günümüze kadar ulaşan birçok yer ismini geride bıraktığı görülmektedir. Bu, Türkmenlerin yerleşim alanlarıyla olan güçlü bağlarını ve bölgedeki uzun vadeli etkilerini ortaya koymaktadır. Böylelikle, "Denizli Ucu"nda yoğunlaşan büyük Türkmen nüfusunun bir kısmı, Menteşe havalisine yönlendirilmiş olmaktadır. Bu hareket, sadece bir göç olayı değil, aynı zamanda Türklerin Anadolu'daki yerleşik hayata geçiş sürecini ve coğrafi etkileşimlerini de yansıtan önemli bir sosyal ve kültürel dönüşümü simgelemektedir. (Ersan 2010: 103).

Bu dönemde, Selçuklu yönetiminin gerçekleştirdiği sert müdahalelerin ardından Türkmenlerin bölgedeki nüfuzlarını ve kontrol ettikleri toprakları yeniden şekillendirme çabası, hem yerel halkın hem de Bizans'ın uzun süreli stratejiler geliştirmesine neden olmuştur. Bu bağlamda,

Türkmenlerin kaybettikleri toprakları geri almak ve genişletmek amacıyla gerçekleştirdiği hareketler, Anadolu'daki güç dengelerini değiştiren önemli bir etken olmuştur.

Anadolu'daki bu gelişmelerin hemen ardından, 1277 yılında Mısır Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğollara karşı verdiği büyük mücadele, Anadolu'daki dengeleri önemli ölçüde etkileyen bir diğer önemli olaydır. Baybars'ın Moğollara ağır bir darbe indirerek Kayseri'ye kadar ilerlemesi ve burada bir hafta kaldıktan sonra Anadolu'dan çekilmesi, bölgedeki stratejik durum üzerinde derin etkiler oluşturmıştır. (İbn Şeddad 2000: 83-93; Clot 2005: 62-63). Bu dönemde, Lâdik Emiri olarak anılan Ali Bey'in, 1261'deki isyan sırasında adı geçen kişiyle aynı şahıs olabileceği düşünülmektedir. Ali Bey, sadece yerel bir lider olmanın ötesinde, dönemin genel siyasî ve askeri koşullarında önemli bir figür haline gelmiştir. (Sümer 1969: 88)

Bu dönemde "Uç" olarak adlandırılan bölge, sadece coğrafi değil, aynı zamanda stratejik açıdan da büyük bir öneme sahipti. Uçlar, sınır bölgelerinde yer alan ve sürekli değişen güç dengelerinin ortasında bulunan yerleşim yerleriydi. Bu nedenle, Ali Bey'in liderliğindeki Uç bölgesi, hem Anadolu'nun hem de çevresindeki yerel güçlerin etkileşimde bulunduğu önemli bir merkez haline gelmişti. Ali Bey'in vefatından sonra, Denizli yöresinde bir beylik kuran İnançoğulları'nın atası olduğu kabul edilmektedir. Bu, bölgenin uzun vadeli yönetim yapısını ve yerel Türkmen beylerinin ortaya çıkışını etkileyen önemli bir gelişmedir. Benzer şekilde, bu olayda adı geçen bir diğer Türkmen Bey'i olan İlyas Bey'in de Hamidoğlu Dündar Bey'in atası olduğu anlaşılmaktadır. (Eckman 1996: 52; Gökbel 2000: 100; Sümer 1969: 88)

Ali Bey ve İlyas Bey gibi figürlerin bu dönemdeki yerel yönetim ve beylik yapıları üzerindeki etkileri, bölgedeki Türkmen topluluklarının sosyo-politik yapısını şekillendiren temel unsurlardan birini oluşturmıştır. Bu liderlerin soylarının sonraki nesillere aktarılması, Anadolu'nun beylikler dönemi ve Türk-İslam kültürünün gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir.

4. Büyük Uç Beyi Ali Bey'in Stratejileri ve Selçuklu-Türkmen Dengesinin Kurulması

Denizli'nin merkez olduğu "Uç" bölgesi, 1265 yılına kadar Kütahya ve Akşehir yöreleriyle birlikte, Sahip Fahreddîn Ali'nin iki oğluna iktâ olarak tahsis edilmiştir. Bu dönemde, Denizli ve Honaz'dan Alaiye havalisine kadar uzanan bölgede asıl nüfuzun "Büyük Uç Beyi" olarak bilinen Ali Bey'in yönetiminde olduğu açıktır. Ali Bey, bölgedeki Türkmenlerin lideri olarak, özellikle stratejik ve ekonomik açıdan büyük bir etki alanına sahipti. Baybars'ın Anadolu'ya gelişi sonrasında, özellikle Karamanoğlu Mehmed Bey ile yakın ilişkiler kurarak, Selçuklu yönetimine karşı bir isyan başlatan Karamanoğulları, 1277'de Eşrefoğulları ve Menteşeoğulları ile ittifak yaparak Konya'yı kuşatıp ele geçirmişler ve Şehzade Alaeddîn Siyâvuş'u Selçuklu tahtına çıkarmışlardır. (Aksarâyî 2000: 74; Runciman 1992: 295)

Bu taht değişikliğine karşı, Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin oğulları Nasreddîn Hüseyin ve Taceddîn Hasan, özellikle Kütahya ve çevresindeki Germiyanlılardan topladıkları ücretli askerlerle Karamanoğlu Mehmed Bey'in üzerine yürümüşlerdir. Bu dönemde Denizli Uç Beyi olan Ali Bey, kendi boyundan olan ve doğal müttefiki konumundaki Karamanoğulları'na saldırmak istememiştir. Karamanoğulları üzerine düzenlenen sefer öncesinde kendisine yapılmış olması muhtemel daveti kabul etmeyerek, eski düşmanları Germiyanlıoğulları'na da destek vermemiştir. (Alptekin 1989: 338). Bu tutumunun, taraflar arasındaki mücadelelere göre mevcut konumunu koruma ve güçlendirme amacına yönelik olduğu düşünülebilir. Ancak, bu süreçte fiilen bir harekette bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Ali Bey'in, hem Karamanoğulları'na olan yakınlığı hem de diğer yerel beyler arasındaki stratejik konumu, onu dönemin önemli Türkmen liderlerinden biri yapmıştır. Bu, onun bölgedeki dengeleri koruma çabasını ve kendi siyasî hedeflerine ulaşma isteğini de göstermektedir. Ali Bey'in, özellikle Selçuklu ve Moğollar arasındaki karmaşık ilişkilerde dikkatli bir denge kurarak kendi nüfuz alanını güçlendirmesi, bölgedeki yönetsel yapıları ve Türkmen beyliklerinin nasıl şekillendiğini anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Türkmenler cephesinde yaşanan gelişmeler, Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhusrev'in Alaeddin Siyâvuş (Cimrî) isyanını bastırıp Konya'ya hâkim olduktan sonra, Selçuklulara karşı olanları cezalandırma amacıyla Denizli'ye, Ali Bey'in hâkim olduğu bölgeye gelmesiyle devam etti. Ali Bey, daha önce Sahip Fahreddin Ali'nin oğullarına asker göndermeyerek onların Karamanoğulları tarafından yenilmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuş ve Cimrî hadisesi sırasında da Selçuklu ordusuna herhangi bir destek vermemişti. Bu durumu, Selçuklu yönetimine karşı bir isyan olarak değerlendiren Sultan III. Gıyaseddin Keyhusrev, Ali Bey'i cezalandırmak amacıyla Denizli'ye sefer düzenledi. Bu seferin arkasında Vezir Fahreddin Ali'nin olduğu anlaşılmaktadır. Vezir, Ali Bey'in pasif tutumunun Sahip Fahreddin Ali'nin oğullarının yenilmesine neden olduğunu düşünmüş ve Ali Bey'in bu tutumunu cezalandırmak için harekete geçmişti. Ali Bey'in yerini alacak yeni idareci, Cimrî hadisesinin ardından Selçuklu otoritesini yeniden sağlamlaştırma amacı güderek kuvvetleriyle birlikte Karamanoğlu Güneri Bey'in üzerine gitmişti. Bu hareket, uç Türkmenlerinin rahatça hareket etmelerine olanak sağladı. Özellikle Selçuklu yönetiminin bu zayıf anında, Türkmenler kendi bağımsızlıklarını kazanma yolunda daha özgür bir şekilde hareket etmeye devam ettiler. (Kazvini 2018: 486; Kirişoğlu 2018: 73; Ahmed Cevdet 1977: 136). Bu olaylar, özellikle Denizli yöresinde Selçuklu otoritesinin zayıfladığı bir dönemde Türkmenlerin gücünü artırmalarına ve kendi bağımsızlıklarını kazanma çabalarını daha serbestçe sürdürebilmelerine imkân tanıdı. Türkmenler, Selçuklu yönetiminin iç karışıklıklarından faydalanarak bölgedeki nüfuzlarını pekiştirmeye devam ettiler ve bu süreçte Selçuklu-İlhanlı ilişkilerindeki dengesizlikler, onlara daha fazla hareket alanı sağladı.

5. Moğol Hükümdarı Geyhatu'nun Anadolu Seferleri ve Türkmen Beyliklerinin Mücadeleleri

Geyhatu'nun İlhanlı Devletinin tahtına geçmesiyle birlikte, Anadolu'da yaşanan gelişmeler, özellikle Denizli'deki Türkmenler arasında yeni bir isyan hareketine yol açtı. Bu isyan karşısında harekete geçen Moğol kuvvetleri, Denizli üzerine yürüdüler. Ancak, Denizli ve çevresindeki Türkmenler, İlhanlı tahakkümüne karşı kararlı bir direniş gösterdi. Anonim Selçuknâme'ye göre, Geyhatu'nun yaklaşmakta olduğunu öğrenen şehir halkı büyük bir panik yaşayarak kale kapılarını kapattı ve savunmaya geçti. (Anonim Selçuk-nâme 1952: 59-61) Geyhatu, bu duruma öfkelenerek ordusuna şehri ok yağmuruna tutmalarını emretti. Saldırının şiddeti o kadar büyüktü ki savunmacılar kendilerini koruyacak fırsat bulamadılar. Sonunda, şehir son bir hücumla ele geçirildi. (23 Aralık 1291) de şehrin Rum nüfusu, İlhanlı ordusundaki Gürcü kralı aracılığıyla af talebinde bulundu ve bu istek Geyhatu tarafından kabul edildi. Ancak şehre giren İlhanlı kuvvetleri, büyük bir yağma ve talan gerçekleştirdi; halktan ağır vergiler alındı, mal ve hayvanlarına el konuldu. İlhanlılar, şehri kontrol altında tutmak amacıyla bir askeri garnizon bırakarak ayrıldılar. Bu süreçte, dağlara ve kırsal bölgelere kaçan Türkmenler de Moğollar tarafından yakalanarak acımasızca infaz edildi. 1291 yılında yaşanan bu olayın ardından Geyhatu, saldırılarına devam ederek Menteşeoğulları topraklarına yöneldi. Kısa sürede bu bölgeyi ele geçirip büyük bir yıkım ve katliama yol açtı. Menteşeoğulları ve Türkmenler boyun eğmeye

zorlandılar. 1292’de Geyhatu, başarılı bir şekilde bölgeyi kontrol altına alarak Konya’ya geri döndü. Bu olaylar, Türkmenler için büyük kayıplara yol açmış ve İlhanlıların bölgedeki egemenliğini pekiştirmiştir. Geyhatu'nun seferleri, sadece askeri bir zafer değil, aynı zamanda Anadolu'daki Türkmen nüfusunun Moğolların kontrolüne tamamen girmesi anlamına gelmiştir. Bu süreç, Türkmenlerin yerel yönetimleri üzerindeki bağımsızlık mücadelesinin sert bir şekilde bastırıldığı ve İlhanlı hâkimiyetinin güçlendiği bir dönemi işaret etmektedir. (Yazıcızâde Âli 2017: 71)

Geyhatu, başta Menteşe olmak üzere isyan eden Türkmenleri cezalandırıp sindirdikten sonra Aladağ’a geri döndü. Bu sert müdahale, bölgeyi büyük bir kargaşaya sürüklerken, İlhanlı hâkimiyeti de hızla yayılmaya başlamıştı. 1291 yılı itibarıyla İlhanlılar, Denizli ve çevresine özel bir önem vererek, Batı Anadolu’yu merkezî idareye bağlama amacıyla güçlü bir politika izlemeye başladılar. Ünlü İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah’ın büyük oğlu Celâleddin, Orta Anadolu’da vali olarak görev yaparken, diğer oğlu Hoca Mevdüddin ise 1298’de Denizli’nin yönetimini üstlendi. Bölgenin stratejik önemi o kadar büyüktü ki, Gazan Han’ın bir dönem bizzat bu havalide gelmeyi düşündüğü rivayet edilmektedir. Böylece Denizli, Batı Anadolu’nun merkezî konumuna getirilerek özel bir idareye bağlanmış oldu. İlhanlı yöneticisi Hoca Mevdüddin, bir süre bölgeden ayrıldıktan sonra 1304’te yeniden Denizli’nin başına getirildi. Ayrıca kendisine, Amu Derya’dan Bizans sınırına, Sind Nehri’nden Mısır’a kadar uzanan geniş bir coğrafyanın müfettişlik görevi de verilmişti. Tüm İlhanlı topraklarının idari işlerinden sorumlu yüksek rütbeli bir Moğol yetkilisinin aynı zamanda Batı Anadolu ve Rum Denizi’nden sorumlu olarak Denizli’de bulunması, bölgenin İlhanlılar için taşıdığı stratejik önemi açıkça ortaya koymaktadır (Aksaray 2000: 144; Turan 1971: 604).

Ali Bey’in, 1277’de gerçekleşen Cimri isyanı sırasında bağımsızlık yanlısı bir tutum sergileyerek harekete geçmesi, şüphesiz tüm Türkmen topluluklarından geniş çapta destek görmüştü. Ancak, 1290-91 yıllarında, liderinin kim olduğu tam olarak bilinmeyen bir beyin önderliğinde yaşanan başka bir isyan ve bağımsızlık mücadelesi, Denizli’nin son bağımsızlık girişimi olarak tarihe geçti. Bu süreç, bölgedeki Türkmenleri ciddi şekilde zayıflattı. İlhanlılar, Denizli’yi stratejik bir bölge olarak görerek bölgeyi denetim altına aldıktan sonra, yöredeki idare, öldürülen Mehmet Bey’in torunlarına geçti. (İbn Bibi 1996: 209-211; Baykara 1969: 34).

Denizli bölgesinin beyleri, Batı Anadolu’da güçlü ve köklü bir etki alanı bulunan komşuları Aydın, Germiyan, Menteşe ve Hamidoğulları beyliklerine karşı temkinli bir siyaset izlemekteydiler. Bu strateji, dönemin karmaşık ve çalkantılı siyasî atmosferinde, her beyliğin hayatta kalabilmek ve kendi topraklarında egemenliğini sürdürebilmek adına bir zorunluluk halini almıştı. Selçuklu ve Moğol idaresinin zayıflayan otoritesi, bölgedeki beyliklere fırsat tanımış ve onlar da bu fırsatları değerlendirebilmek için bağımsız hareket etme yoluna gitmişlerdi. (Yücel 1991: 44-45) Ancak, Moğolların güçlenmesiyle birlikte bu tür girişimler, tehdit olarak görülüp sert tepkilerle karşılanmıştı. 1325 yılında Anadolu genel valisi Emir Timurtaş Noyan, Batı Anadolu’daki bu bağımsızlık isyanlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir dizi askeri harekât başlatmış ve Hamidoğulları ile birlikte Eşrefoğulları Beyliği’ni yıkarak bölgede tam anlamıyla egemenlik kurmuştu. Ardından, Denizli, Menteşe, Germiyan ve Alaşehir gibi stratejik bölgeleri denetim altına almak için büyük bir sefer düzenlemişti. (Uzunçarşılı 2011: 43; Reşidüddin 1941: 48-83; Ekici 2005: 45). Bu hamle, Moğolların Batı Anadolu’daki egemenliklerini pekiştirmelerine ve bölgedeki yerel beylerin bağımsızlık mücadelesini sona erdirmelerine yol açmıştır.

İnançoğulları’nın bağımsızlık mücadelesi, Anadolu’da yaşanan büyük siyasî dalgalanmaların bir parçasıydı. Türkmen beyliklerinin, özellikle de İnançoğulları’nın, Moğol hakimiyetine karşı

verdikleri bu mücadele, sadece bir toprak mücadelesi değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal kimliklerini koruma çabasıydı. İlhanlıların Anadolu'daki valisi Timurtaş Noyan, Batı Anadolu'daki Türkmen direnişinin önünü kesmek için sert ve kararlı bir şekilde harekete geçmişti. Eşrefoğulları ve Hamidoğulları beyliklerini ortadan kaldırarak, bu direnişi zayıflatmayı başaran Timurtaş, Batı Anadolu'nun diğer bölgelerini de kendi denetimi altına almak amacıyla batıya yöneldi. (Tarih-i Âl-i Selçuk 2014: 62).

Kösedağ Muharebesi'nden sonra, Batı Anadolu'daki uç vilayetler Moğol hâkimiyetine girdi ve bu durum, bölgenin hem siyasî hem de ekonomik yapısını derinden etkiledi. Moğollar, bölgedeki Türkmen nüfusunun direncini kırmak için baskıyı artırırken, uç bölgelerdeki Türkmenler, hem merkezî Selçuklu otoritesine hem de Moğol idaresine karşı uzun yıllar süren bir direnişe girdi. Bu sürecin, İlhanlıların çöküşüne kadar devam etmesi, Türkmenlerin özgürlük ve bağımsızlık adına ne denli büyük bir kararlılıkla hareket ettiklerini gösterir. Bu sürekli direnişin bir sonucu olarak, Moğol baskıları nedeniyle Anadolu'nun farklı bölgelerine göç eden Türkmenler, bulundukları yerlerde bağımsız beylikler kurarak kendi siyasî varlıklarını sürdürmeye çalıştılar. (Bingöl 2023: 14-22) Karamanoğulları, Menteşeoğulları, Eşrefoğulları ve Hamidoğulları gibi beylikler, zaman zaman bireysel olarak, zaman zaman ise birbirleriyle işbirliği yaparak Moğolların baskılarına karşı koydular. Bu süreç, yalnızca siyasî değil, aynı zamanda toplumsal bir dönüşümün de habercisiydi. Göç ettikleri bölgelere yerleşen Türkmenler, Anadolu'nun demografik yapısını değiştirdi ve Türkmen nüfusunun gücü arttı. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun "Türkiye" adıyla anılmaya başlanmasının temel sebeplerinden biri de, bu dönemde Anadolu'ya yerleşen Türkmenlerin sayısının artmasıydı. (Abû'l Farac 1999: 638-639; Tarih-i Âl-i Selçuk 2014: 62) Türkmenler, aynı zamanda Anadolu'nun uç bölgelerinde bir tampon bölge görevi üstlenmiş, Selçuklulara ve onların dış tehditlerine karşı savunma hatları oluşturmuşlardı. Ancak, Moğollar bu direnişi sürekli baskılarla kırmaya çalıştı. Bunun sonucunda, Anadolu'daki Türkmenler, Moğollar ve Selçuklulara karşı topyekûn bir direnişe giriştiler. Denizli isyanının sert bir şekilde bastırılmasına rağmen, bu direniş, Türkmenlerin bağımsızlık arzularının ne kadar güçlü olduğunu ve Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti altındaki yapısının ne kadar kırılgan olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi. (Turan 1996: 604-605)

Sonuç olarak, Anadolu'daki Türkmen hareketleri hiçbir zaman tamamen bastırılamamıştır. Moğolların ve Selçukluların baskılarına rağmen, Türkmenler bağımsızlık mücadelesini sürdürmüş ve bu direniş, Anadolu'nun siyasî yapısını yeniden şekillendirecek önemli bir etki oluşturmuştur. Bu süreç, Türkmenlerin kültürel ve toplumsal kimliklerini korumak ve bağımsızlıklarını sürdürmek adına verdikleri mücadelenin uzun soluklu bir tarihsel sürecin parçası olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

XIII. yüzyılda Anadolu'daki Türkmen nüfusunun karşılaştığı zorluklar, özellikle Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve İlhanlıların bölgeye müdahalesiyle daha da derinleşmiştir. Türkmenler, bu dönemde sosyal, kültürel ve siyasal açıdan büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Dönemin zorlu koşullarında, Türkmenler'in varlıklarını sürdürebilmek için gösterdikleri direniş ve bağımsızlık mücadelesi, sadece yerel bir hareket değil, aynı zamanda geniş bir coğrafyada benzer sosyal yapıların karşılaştığı sorunların da bir yansıması olmuştur. Bu bağlamda, Denizli ve çevresindeki Türkmen isyanları, bölgedeki sosyal ve siyasal yapıyı daha iyi anlamamıza olanak sağlamaktadır. Bu çalışma, XIII. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'daki Türkmen topluluklarının, özellikle İlhanlıların baskılarına karşı verdikleri direnişi ve bu direnişin kültürel, siyasal sonuçlarını

incelemiştir. Türkmen beyliklerinin kurduğu yönetim sistemlerinin, Osmanlı'nın ilk yıllarındaki merkezîyetçi yapının temellerini atması bakımından önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Türkmenler, bağımsızlıklarını koruma çabasında, güçlü bir yerel yönetim anlayışı benimsemişlerdir. Ancak bu direniş, hem Selçuklu hem de İlhanlı yönetimlerinin uyguladığı baskılar ve zorunluluklar karşısında zamanla dağılma ve parçalanma sürecine girmiştir. Özellikle yerel beyliklerin arasında yaşanan iç mücadeleler, merkezî güçlerin zayıflamasına yol açmıştır. Türkmenlerin sosyal yapıları ve kültürel kimlikleri de bu dönemde önemli bir evrim geçirmiştir. Bu topluluklar, hem geleneksel Türkmen göçebe kültürünü hem de yerleşik hayata geçişin getirdiği değişimleri bir arada yaşamışlardır. Bu süreçte, Türkmenler arasında dini ve etnik kimlikler de önemli bir rol oynamıştır. Anadolu'daki Türkmenler, İslam'ın farklı mezhepleriyle tanışmış ve dinî inançları doğrultusunda bazı yerel isyanları desteklemişlerdir. Türkmenlerin bu dönemdeki kültürel etkileşimleri, ilerleyen yıllarda Anadolu'nun kültürel çeşitliliğinin temel taşlarını oluşturmuştur. Diğer bir önemli nokta, Anadolu'daki Türkmen isyanlarının sadece askeri değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir yansıma olduğudur. Türkmenler, bu dönemde sadece fiziksel bir direniş sergilemekle kalmamış, aynı zamanda kendi kimliklerini ve kültürel değerlerini koruma çabası gütmüşlerdir. Bu bağlamda, isyanların arkasında yatan temel sebep, sadece toprakların korunması değil, aynı zamanda toplumsal yapının ve kimliğin sürdürülmesidir. Sonuç olarak, XIII. yüzyılda Anadolu'daki Türkmen topluluklarının karşılaştığı zorluklar ve verdikleri direnişler, hem sosyal hem de siyasal yapıyı şekillendiren önemli faktörler arasında yer almıştır. Bu dönemdeki Türkmen isyanları, sadece yerel bir hareket olmanın ötesine geçmiş, Anadolu'daki Türk-İslam kimliğinin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Selçuklu ve İlhanlı yönetimlerinin baskılarına karşı verilen bu direnişler, Anadolu'daki Türkmen topluluklarının bağımsızlık mücadelesinin ve kültürel varlıklarının korunmasının simgesi olmuştur. Bugün, bu dönemi anlamak, Anadolu'nun sosyal ve kültürel yapısının temellerini daha iyi kavrayabilmemize yardımcı olacaktır. Türkmenlerin verdiği bu mücadelenin tarihsel öneminin yanı sıra, günümüzdeki etnik ve kültürel çatışmalarla olan paralellikleri, bu tür direnişlerin sadece geçmişle sınırlı olmadığını, aynı zamanda çağdaş toplumlar için de önemli dersler sunduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Abu'l-Farac. (1999). *Abu'l-Farac Tarihi I-II* (Çev. Ö. R. Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ahmet Cevdet Paşa. (1977). *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hulefâ*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Aksarayî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (Çev. M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aksarayî. (1999). *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (Nşr. O. Turan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alptekin, C. (1989). Türkiye Selçukluları. *DGBİT*, 8, 155-159. İstanbul: Çağ Yayınları.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası* (Çev. B. Umar). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

- Anonim Selçuknâme. (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III* (Yay. ve Çev. F. N. Uzlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baykara, T. (1969). *Denizli Tarihi İkinci Kısım*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Baykara, T. (2007). *Selçuklular ve Beylikler Çağında Denizli*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Baykara, T. (t.y.). Denizli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 9, 155-159.
- Bingöl, G. (2023). *Moğol/İlhanlı hakimiyeti altındaki Anadolu'da çıkan isyanlar (1243-1335)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cahen, C. (2011). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (Çev. E. Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Clot, A. (2005). *Kölelerin İmparatorluğu: Memlûklerin Mısır'ı* (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Ecman, J. (1996). *Hârezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar* (Yay. haz. O. F. Sertkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ekici, K. (2005). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde üç kardeş devri (1246-1266)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ekici, K. (2005). Anadolu Selçukluları'nda Türkmen isyanlarının nedenlerine ilişkin tespitler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 90-102.
- Ekici, K. (2012). *İlhanlı hükümdarı Geyhâtû ve zamanı* (Yayınlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- El-Ömeri, Ş. B. F. (2014). *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr (Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım)* (Nşr. A. Batur). İstanbul.
- Ersan, M. (2010). *Türkiye Selçuklu Devleti'nin dağılışı*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Gökbel, A. (2000). *Kıpçak Türkleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İbn Bibi. (1996). *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-umûri'l-Alâiyye* (Çev. M. Öztürk). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Şeddad. (2000). *Baypars tarihi: Al-Melik-al-Zahir (Baypars) hakkındaki tarihin ikinci cildi* (T. terc. Ş. Yaltkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kamalov, İ. (2003). *Moğolların Kafkasya politikası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kaymaz, N. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kazvini, H. M. (2018). *Tarih-i Güzide* (Çev. M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kirişoğlu, A. (2018). İlhanlılar tarihinden bir kesit: Bâydû Han ve devri. *İraniyat (İran Araştırmaları) Dergisi*, 3.
- Koca, S. (1996). Türkiye Selçuklularında ekonomik politika. *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, (Özel Sayı II). Ankara.
- Kofoğlu, S. (2006). *Hamidoğulları Beyliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Merçil, E. (2006). *Müslüman-Türk devletler tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reşideddin Fazlullah. (1940). *Tarih-i Mübarek-i Gazani* (Neş. K. John). London.
- Runciman, S. (1992). *Haçlı Seferleri tarihi, c. III* (T. terc. F. Işıltan). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sümer, F. (1969/1970). Anadolu'da Moğollar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-147. Ankara.
- Sümer, F. (1992). *Çepniler: Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesinde önemli rol oynayan Oğuz boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Tarih-i Âl-i Selçuk. (2014). *(Anonim Selçuknâme)* (Terc. ve notlar: H. İ. Gök & F. Coşkun). Ankara: Atıf Yayınları.
- Tekindağ, M. C. (1998). Mehmed Beğ devrinde Karamanlılar. *Tarih Dergisi*, 14.
- Turan, O. (2011). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1971/2010). *Selçuklular zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat.
- Turan, O. (1996). *Selçuklular zamanında Türkiye: Siyasi tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)*. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yazıcızâde Ali. (2017). *Tevarih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu tarihi)* (Haz. A. Bakır). İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Yuvalı, A. (1985). XIII. yüzyılda Önyasyadaki siyasi bloklaşma. *TK*, 23(262). Ankara.
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri hakkında araştırmalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.